

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA RAQAMLI SAVODXONLIKNI
RIVOJLANTIRISH: INNOVATSION PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR,
KOMPETENSIYALAR VA BAHOLASH MEZONLARI**

Sardorbek Qudratov Nortoji o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)

1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: Ismoilov Bobur Toxirovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasi mudiri, dotsent, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'limda raqamli savodxonlikni rivojlantirishning konseptual yo'nalishlari, innovatsion pedagogik texnologiyalar, shakllantiriladigan kompetensiyalar va baholash mezonlari metodik jihatdan yoritiladi. Raqamli savodxonlik boshlang'ich yoshda "qurilmadan foydalanish" darajasidan kengroq bo'lib, axborotni izlash va saralash, media xabarlarini tanqidiy tahlil qilish, raqamli xavfsizlik va etika, raqamli hamkorlik, oddiy algoritmik fikrlash hamda raqamli mahsulot yaratish kabi komponentlarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: raqamli savodxonlik, boshlang'ich ta'lim, innovatsion pedagogik texnologiyalar, kompetensiyalar, raqamli xavfsizlik, media savodxonlik, rubrika, raqamli portfel, baholash mezonlari.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim tizimi o'quvchining keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatini belgilovchi tayanch kompetensiyalarni shakllantiradigan asosiy bosqichdir. Raqamli muhitning kundalik hayot va ta'lim jarayoniga chuqur kirib kelishi sharoitida raqamli savodxonlikni aynan boshlang'ich bosqichdayoq maqsadli rivojlantirish dolzarb vazifaga aylandi. Ko'p hollarda "raqamli savodxonlik" faqat kompyuter yoki planshetdan foydalana olish bilan tenglashtiriladi, holbuki boshlang'ich yosh o'quvchisi uchun eng muhim masala — raqamli muhitda ongli, xavfsiz va maqsadli faoliyat yurita olishdir. Bu degani: o'quvchi ma'lumotni topa olishi, uni tanlay olishi, oddiy tekshiruv (manba, sarlavha, moslik) qila olishi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish qoidalarini bilishi, onlayn muloqot odobini tushunishi, raqamli vosita orqali o'z fikrini ifodalay olishi va natijani "raqamli mahsulot" (matn, rasm, jadval, prezentatsiya, audio) ko'rinishida taqdim eta olishi kerak.

Raqamli savodxonlikning boshlang'ich ta'limdagi o'rni yana bir jihat bilan izohlanadi: u nafaqat alohida "informatika elementi", balki barcha fanlarda o'qish, yozish, hisoblash, kuzatish va tahlil qilish jarayonlarini kuchaytiruvchi universal vositadir. Masalan, ona tili darsida matnni tahrirlash va sarlavha tanlash, matematika darsida jadval tuzish va diagramma o'qish, tabiiy fanlarda kuzatuv natijasini raqamli portfelga joylash — bularning barchasi raqamli savodxonlikning mazmuniy integratsiyasidir. Shunday ekan, raqamli savodxonlikni rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni tanlash, kompetensiyalarni aniq indikatorlar asosida belgilash va baholash mezonlarini shaffof tashkil etish metodik jihatdan hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Ta'lim nazariyasida raqamli savodxonlik kompetensiyaviy yondashuv doirasida "bilim–ko'nikma–munosabat" birligi sifatida qaraladi. Boshlang'ich yoshda bu birlikning muvozanati ayniqsa muhim: o'quvchi qoidani bilishi mumkin, ammo uni amalda qo'llash (masalan, shubhali havolani ochmaslik, parolni oshkor qilmaslik, rasm va matn muallifligini hurmat qilish) ko'nikmaga aylantirilmasa, raqamli savodxonlik yuzaki qoladi. Shu bois ilmiy manbalarda "tajriba orqali o'rganish", faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim, stsenariyli vaziyatlar, o'yinli simulyatsiya va mikroloiyahalar eng samarali yo'l sifatida ko'rsatiladi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar ichida gamifikatsiya o'quvchining motivatsiyasini kuchaytirishi, stansiyalar modeli (rotation) bir dars ichida turli kompetensiyalarni navbatma-navbat faollashtirishi, raqamli hikoya (digital storytelling) esa nutq va ijodiy tafakkurni raqamli mahsulotga aylantirishi bilan ajralib turadi. Differensial topshiriqlar va adaptiv mashqlar o'quvchilarning individual farqlarini hisobga olishga yordam beradi: kimdir tez yozadi, kimdir yaxshi rasm chizadi, boshqasi esa izlash va tanlashda kuchli bo'ladi. Raqamli portfel texnologiyasi natijani "ko'rinadigan" qiladi: o'quvchi o'z rivojlanish trayektoriyasini kuzatadi, o'qituvchi esa kompetensiya bo'yicha bo'shliqni aniq ko'radi.

Baholash masalasida zamonaviy yondashuvlar raqamli savodxonlikni test bilan cheklamaslikni tavsiya qiladi. Chunki test ko'pincha "bilim"ni o'lchaydi, holbuki raqamli savodxonlikning asosiy qismi amaliy xulq va mahsulotga bog'liq. Shuning uchun rubrika, chek-list, kuzatuv varaqasi, o'z-o'zini baholash va tengdosh baholash instrumentlari qo'llanadi. Baholash mezonlari esa "axborot bilan ishlash", "xavfsizlik va etika", "raqamli mahsulot yaratish", "hamkorlik va refleksiya" kabi indikatorlarga ajratilganda metodik jarayon boshqariladigan bo'ladi.

Metodologiya

Maqolada metodik tahlil va model qurish yondashuvi qo'llanadi: boshlang'ich ta'lim talablari asosida raqamli savodxonlik kompetensiyalari tarkibi aniqlanadi, ularga mos innovatsion texnologiyalar tanlanadi va dars dizayni konstruksiyasi taklif etiladi. Amaliy qism sifatida 3–4-sinf darajasiga mos 8 haftalik modul konsepsiyasi asosida darslarni tashkil etish algoritmi tavsiflanadi.

Metodik konstruksiya “maqsad–faoliyat–vosita–baholash–refleksiya” zanjiri asosida tuziladi. Maqsad kompetensiya indikatorlari bilan ifodalanadi; faoliyat real vazifaga yo'naltiriladi (masalan, “Xavfsiz internet qoidalari” posteri, “Tabiat hodisasi” bo'yicha raqamli hikoya, “Mening haftalik o'qish jadvalim” kabi data-jadval); vosita (ilova, platforma, oflayn kartochka) maqsadga xizmat qiladi; baholash rubrika va chek-list bilan olib boriladi; refleksiya qisqa yozma yoki og'zaki “nima o'rgandim, nimani yaxshilayman?” modeli asosida yakunlanadi.

Kompetensiyalar bloki quyidagicha ajratiladi:

1. Axborot savodxonligi: izlash, tanlash, moslikni tekshirish, qayta ishlash.
2. Media savodxonlik: rasm va xabarni tanqidiy ko'rish, manipulyatsiya elementlarini sodda darajada ajratish.
3. Raqamli xavfsizlik va etika: parol, shaxsiy ma'lumot, xavfsiz havola, mualliflikni hurmat qilish, onlayn odob.
4. Raqamli yaratuvchanlik: matn/rasm/jadval/prezentatsiya kabi mahsulot yaratish.
5. Raqamli hamkorlik: juftlik/guruhda umumiy vazifa, teskari aloqa, kelishuv.
6. Algoritmik fikrlash elementlari: ketma-ketlik, “agar–unda” qoidasi, oddiy blokli sxema.

Baholash mezonlari rubrika asosida 4 ta yo'nalishda (har biri 0–5 ball): A) axborot bilan ishlash; B) xavfsizlik va etika; C) raqamli mahsulot; D) hamkorlik va refleksiya. Har mezon uchun 4 darajali tavsif (boshlang'ich–o'rta–yaxshi–yuqori) belgilanadi, bu o'qituvchiga baholashni shaffof va izchil yuritish imkonini beradi.

Natijalar

Tahlil natijasida boshlang'ich ta'lim uchun raqamli savodxonlikni rivojlantirishning integrativ metodik modeli taklif etiladi. Modelning asosiy natijasi shundan iboratki, raqamli savodxonlik alohida “texnika darsi” sifatida emas, balki fan mazmuniga bog'langan real o'quv vazifalari orqali shakllantiriladi. Gamifikatsiya xavfsizlik va motivatsiyani kuchaytiradi; mikroloyiha o'quvchini “yaratuvchi”ga aylantiradi;

stansiyalar modeli kompetensiyalarni dars ichida muvozanatli faollashtiradi; raqamli portfel esa o'sishni kuzatish va baholashni uzluksiz qiladi.

Amaliy natija sifatida dars dizayni uchun quyidagi “minimal standart” tavsiya etiladi: har darsda kamida 1 ta xavfsizlik mikroqoidasi, 1 ta raqamli mahsulot elementi (matn/rasm/jadval), 1 ta hamkorlik epizodi (jufflikda tekshirish yoki “2+1” feedback) va 1 ta refleksiya (2–3 gap). Shu standart ta'lim jarayonini barqaror qiladi va raqamli savodxonlik komponentlarini “tarqab ketmasdan” bir tizimga jamlaydi.

Muhokama

Raqamli savodxonlikni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni tanlashda asosiy didaktik tamoyil — maqsadga muvofiqlikdir: har bir platforma yoki ilova kompetensiya indikatoriga xizmat qilishi kerak. Aks holda, dars “texnik ko'nikma”ga aylanib, mazmuniy natija pasayadi. Boshlang'ich yosh uchun ikkinchi muhim tamoyil — kognitiv yuklamani boshqarish: interfeys sodda, topshiriq qisqa, natija ko'rinadigan bo'lishi zarur. Uchinchidan, raqamli xavfsizlik “alohida mavzu” emas, balki har darsning ajralmas qismi sifatida mikrokomponent ko'rinishida berilganda (shubhali havola, begona odam bilan muloqot, parol, rasm ulashish) o'quvchida xulq-atvor darajasiga o'tadi.

Baholash mezonlarida esa faqat “to'g'ri bajarildi/bajarilmadi” emas, sifat ko'rsatkichlari (aniqlik, moslik, xavfsiz tanlov, mantiqiy tuzilma, hamkorlik madaniyati) kiritilishi raqamli savodxonlikni haqiqiy kompetensiya sifatida o'lchashga imkon beradi. Rubrika va chek-list o'qituvchi uchun boshqaruv instrumenti, o'quvchi uchun esa o'sish xaritasi bo'lib xizmat qiladi. Raqamli portfel esa baholashni “yakuniy”dan “jarayoniy”ga aylantiradi: o'quvchi har hafta kichik natija yaratadi, o'qituvchi shaxsiy tavsiya beradi, ota-ona esa rivojlanishni ko'ra oladi.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda raqamli savodxonlikni rivojlantirish innovatsion pedagogik texnologiyalar, aniq kompetensiyalar va shaffof baholash mezonlari uyg'unligida yuqori samaradorlik beradi. Gamifikatsiya, mikroloyiha, stansiyalar modeli, raqamli hikoya, differensial topshiriqlar va raqamli portfel texnologiyalari o'quvchini faol subyektga aylantirib, axborot savodxonligi, xavfsizlik, yaratuvchanlik va hamkorlik ko'nikmalarini kompleks shakllantiradi. Kompetensiyaviy baholashda rubrika, chek-list va refleksiya elementlari qo'llanganda natijalar boshqariladigan va kuzatiladigan bo'ladi. Amaliy tavsiya sifatida dars dizaynini “maqsad–faoliyat–vosita–baholash–refleksiya” zanjiri bilan rejalashtirish, xavfsizlikni har darsda mikrokomponent sifatida

kiritish va raqamli portfel orqali o'quvchining o'sishini tizimli monitoring qilish taklif etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2004.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va innovatsion ta'lim texnologiyalari. Toshkent: Fan, 2012.
3. Mavlonova R., Rahmonqulova N. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va metodikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2016.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Ta'limda interfaol metodlar: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Qodirova F. Boshlang'ich ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Toshkent: Ma'naviyat, 2020.